

УДК: 821.161.1:81'42:82.091:7.041 «17/18»

Олександра Ніколова,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької філології і перекладу
Запорізького національного університету
(м. Запоріжжя, Україна),
докторант кафедри української літератури та компаративістики
Бердянського державного педагогічного університету
(м. Бердянськ, Україна)

**ПСЕВДОМОРФНІ ПЕРСОНАЖІ ФАНТАСТИЧНОГО
ДИСКУРСУ УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУР
к. XVIII – I п. XIX ст.**

Стаття присвячена розгляду питання про основні різновиди псевдоморфних персонажів фантастичного дискурсу української та російської літератур к. XVIII – I п. XIX ст., а також – визначенню пов'язаних із ними традиційних мотивів, жанрових меж їх використання та функціонального призначення. Відзначається, що головною ознакою псевдоморфних персонажів є неприродне протиріччя їхньої сутності та її формальної презентації, рецепції. Головними засобами створення псевдоморфності у фантастичній літературі найчастіше стає статусно-рольова невідповідність, метаморфоза зі збереженням свідомості й інтелекту перетворюваного, олюднення потойбічних істот, оживлення, одухотворення мертвого, матеріального.

Ключові слова: псевдоморфні персонажі, мотив, фантастика, чудесне, традиція.

Статья посвящена рассмотрению вопроса об основных разновидностях псевдоморфных персонажей фантастического дискурса украинской и русской литератур к. XVIII – I п. XIX ст., а также – определению связанных с ними традиционных мотивов, жанровых границ их использования, функционального назначения. Отмечено, что главной чертой псевдоморфных персонажей является неприродное противоречие между их сущностью и ее формальной презентацией, рецепцией. Главными средствами создания псевдоморфности в фантастической литературе чаще всего становятся статусно-ролевое несоответствие, метаморфоза с сохранением сознания, интеллекта превращаемого, очеловечивание потусторонних существ, оживление, одухотворение мертвого, материального.

Ключевые слова: псевдоморфные персонажи, мотив, фантастика, чудесное, традиция.

The article considers the question of expediency of pseudomorphic characters as a separate literary types. Some forms of this phenomenon are considered in publications of A. Veselovsky, I. Sozonovich, I. Franko, J. Krzyzanowski, G. Dranenko. But there is no systematic analysis of the problem. It determines the relevance of this article. We note that pseudomorphic characters have potential as the means of creating a comic effect in literature. However, there are also of extracomical pseudomorphic characters, that function in different discourses. They are especially popular in fiction. The article deals with the main types of pseudomorphic characters of Russian and Ukrainian literature's fantastic discourse in the end of the 18th – first half of the 19th centuries. We differentiate traditional motifs, which with them associated, genre limits of their use and functions. We note, that the main defining feature pseudomorphic characters is unnatural contradiction between their nature and its formal presentation, reception. Main methods of pseudomorphic characters's creating in fantastic literature are status and role nonconformity, metamorphosis, which does not change the consciousness, the intellect, personification of supernatural creatures, regeneration and spiritualization. The subject of our study are works of M. Chulkov, V. Levshin, A. Radishchev, V. Zhukovsky, A. Pushkin, N. Gogol, P. Biletsky-Nosenko, O. Bodyansky, S. Ostashevsky, I. Barshevsky, J. Kukhareno and other. We prove that some variants of pseudomorphic characters function in specific thematic varieties of fiction (adventure-belletristic, fairy-heroic, demonic-gothic, grotesque). Pseudomorphic characters can create a dynamic plot, horror atmosphere, express the author's ideas. We differentiate varieties of pseudomorphic characters. There are «otherworldly impostor» (M. Chulkov, V. Levshin), «noble person in the form of a poor man» (M. Chulkov, V. Levshin, A. Radishchev, P. Biletsky-Nosenko), «pseudohero» (V. Zhukovsky, A. Pushkin, M. Yazykov, O. Bodyansky), characters that visually change your gender, motif of cross-gender travesty (M. Chulkov, V. Levshin, A. Radishchev), «God in human form» (S. Ostashevsky, M. Maksimovic), «Devil in human form» (M. Zagoskin, G. Kvitka, L. Borovikovsky) and other. We recognize the need for a combination of contact-genetic and typological methods during the study and focus on the important factors.

Key words: *pseudomorphic characters, motif, fantasy, wonderful, tradition.*

Невідповідність істинного та видимо-рецептивного – одна з вічних тем у художньої творчості багатьох народів. Розгляд цього матеріалу з позицій компаративістики доцільно здійснювати на різних рівнях – від детермінант та загальних тенденцій функціонування до специфіки образно-мотивної реалізації в межах певних національно-жанрових традицій.

Детальний аналіз останнього аспекту, в свою чергу, відкриває перспективи досліджень окремих різновидів персонажів, спільною визначальною ознакою яких є псевдоморфність (від давньогрец. «псевдо» – «обман», «вигадка», «помилка» [10, с. 557] та «морфо» – «форма» [10, с. 449]), тобто несправжність, створена внаслідок неприродного порушення

відповідності між їхньою сутністю та її формальною презентацією/рецепцією, що починають співвідноситися із протилежними категоріальними поняттями. Такі персонажі тимчасово набувають чужої подоби, видають себе за інших, неадекватно сприймаються (внаслідок метаморфоз, травестій, вербально-позиційних удавань, ситуаційних неузгодженостей тощо). Також вони тісно пов'язані із певними традиційними мотивами.

Оскільки стан порушення звичної відповідності апіорі не узгоджується із байдужістю, провокуючи ті чи інші емоції, потужний афективний потенціал визначає їхню затребуваність у галузі мистецтва в цілому та літературі зокрема, а також – привабливість для компаративних студій.

Ураховуючи все багатство матеріалу, з одного боку, очевидно є проблема його систематизації (типологічної класифікації), можливої лише на основі надбань розвідок чималого культурно-літературного контексту в планах синхронії та діахронії, а з іншого – необхідність розробки питань шляхів його розповсюдження, подібностей і специфіки трансформації.

Інтерес до спостережень над природою окремих повторюваних у творчості різних народів сюжетних ситуацій і образів, пов'язаних із симулятивними та рецептивними невідповідностями, виявляється спочатку в галузі порівняльної фольклористики ([3], [6], [8, 317], [11], [12], [13], тощо), а згодом – і літературознавства ([1], [5], [9] тощо).

Однак, незважаючи на увагу до певних форм цього феномену, системне узагальнення його типологічних варіацій відсутнє, як і розгляд функціонування в українсько-російському літературному дискурсі к. XVIII – I п. XIX ст., що обумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті – диференціація провідних різновидів псевдоморфних українсько-російського фантастичного дискурсу к. XVIII – I п. XIX ст., пов'язаних із ними мотивів, жанрових меж їх функціонування та відповідного функціонального призначення. Завдання: визначення особливостей використання псевдоморфних персонажів у фантастичній літературі, факторів їхньої популяризації в українській та російській художній словесності обраної для висвітлення доби, специфіки та загальних тенденцій функціонування.

Особливості образної конкретизації сутнісних та формально-рецептивних невідповідностей не в останню чергу залежить від жанрових потреб. У межах фантастичної літератури набувають популярності певні псевдоморфні персонажі та пов'язані із ними мотиви, які суттєво відрізняються від тих, що характерні, наприклад, для комедійного епосу й драматургії. Їхнє призначення полягає не у створенні сміхового ефекту на ґрунті абсурдної дисгармонійності, а в наданні оповіді «казкової» або «жахливої» атмосфери, відчуття таємничості, загадковості, драматизму буття. Засобами створення псевдоморфності у межах фантастики найчастіше стають «чудесні процеси»: метаморфоза (зі збереженням інтелекту, свідомості перетвореного), оживлення, олюднення потойбічного.

Відповідний матеріал набуває неабиякого поширення в українській та російській художній словесності досліджуваної доби, що може

бути пояснене рецепцією ідейно-естетичних відкриттів преромантизму та романтизму, орієнтацією на національні фольклорні джерела із їх «мандрівними» мотивами, а також – потужним літературним потенціалом фантастичного взагалі. Водночас, для кожної з досліджуваних літератур характерні специфічні тенденції використання конкретних різновидів псевдоморфних персонажів, які засвідчують особливості їх розвитку та жанрових систем.

Так, наприклад, для російської фантастики к. XVIII – I п. XIX ст., орієнтованої на надбання казково-героїчної та авантюрно-белетристичної традицій, характерні псевдоморфні образи, що створюють атмосферу «чудесного», необхідну для напруження, динамічності оповіді.

По-перше, це персонажі, «несправжність» яких пов'язана із дисгармонійністю сутнісного та презентаційно-рецептивного в аспекті їхньої статусності: 1) потойбічний самозванець-перевертень, який займає місце можновладця, набувши його вигляду (Влегон, чаклун «Пересмішника, або Слов'янських казок» М. Чулкова, Рукман «Російських казок» В. Льовшина); 2) знатна або наділена якоюсь владою особа в подобі простолюдина (Алім «Пересмішника, або Слов'янських казок» М. Чулкова, Баламір «Російських казок» В. Льовшина, Бова з однойменного твору О. Радищев, Мар'я-царівна «Казки про царя Берендея, про сина його Івана-царевича» В. Жуковського, чарівниця «Трьох поясів» В. Жуковського тощо); 3) псевдогерой, який привласнює собі чужі подвиги, удаючи сміливця, переможця (Фарлаф «Руслана та Людмили» О. Пушкіна, Дмитро-царевич та Василь-царевич «Жар-птиці» М. Язикова, Клим та Петро «Казки про Івана-царевича та Сірого вовка» В. Жуковського).

По-друге, це персонажі, псевдоморфність яких обумовлена гендерною невідповідністю істинного й видимого: зачарована у велетня красуня «Казок» Льовшина, «Слов'янських древностей» М. Попова, Влегон в образі Прелепи та дівчина в подобі пустельника із «Пересмішника» Чулкова, перевдягнена у чоловічі обладунки Людмила з твору М. Радищева «Альоша Попович, богатирське піснотворіння», Бова в костюмі циганки «Бови» О. Радищева тощо.

По-третє, це образи, створені внаслідок виключно формальних перетворень на представників флори або фауни: чарівні помічники й дарувальники (Наяда-німфа «Слов'янських древностей» М. Попова, Чорнушка «Чорної курки, або підземних жителів» Антонія, цариця Тедмора «Антара» О. Сеньковського), «чарівні дружини» (лебідки-чарівниці із анонімого «Зубоскала або нового пересмішника» та «Казки про царя Салтана» О. Пушкіна). Найбільшу групу утворюють закляті або перетворені за власним бажанням: Всеслава чарівниця перетворює на вепра («Княжна Мілуша» П. Катеніна), Баба-Яга закликає Любану у дерево («Російські казки» В. Льовшина, «Баба-Яга, Кістяна нога» М. Некрасова), злий чаклун заворожує Варарана в камінь, Велетень – Вельдюзя в мавпу («Слов'янські древності» М. Попова), чарівник закликає Гасана в чудовисько та птаха,

Миловид стає тигром, королевич Кімбірський – папугою, Милостан – рибою, Зімонія – птахом, Бяна – совою, Мирослав, Слотан – кіньми, Тарбелс – птахом, Зміулан та Сарагур – зміями, Цар-дівця – метеликом («Російські казки» В. Льовшина), Будунтай може ставати будь-яким звіром, чорним півнем, Кузю продають у вигляді коня («Казка про бідного Кузю, безталанну голову, та про перевертня Будунтая» І. Даля), сіренькими качечками обертаються дочки Кашея, Мар'я-царівна – квіткою («Казка про царя Берендея, про сина його Івана-царевича» В. Жуковського), Челубей – соловейком, орлом, Альоша – соколом («Альоша Попович і Чурила Пленкович» М. Радищева), Сіяна та Полім – лебедями, Волхов – рибою («Полім та Сіяна» О. Востокова), Силослав – птахом, Алім – дубом, соколом («Пересмішник» М. Чулкова), Гвидон – комахою («Казка про царя Салтана» О. Пушкіна) тощо.

Що стосується української художньої фантастики обраного нами для висвітлення періоду, то вона відрізняється настановою на дидактичність, а не на розважальність: «проблема моральної цінності і стає організуючим художнім началом» [14, с. 16]. Українська авторська казка характеризується народністю: орієнтується не на формальні, а на світоглядні фольклорні константи, узгоджує псевдоморфні образи із настановою на розкриття етичної тематики в спектрі цінностей народної ментальності. Водночас, сюжети українських казок, як і російських, теж часто будуються із «мандрівних» мотивів наднаціонального фантастичного дискурсу.

Так, наприклад, мотив випробувань, пов'язаних із сутнісно невідповідним зниженням статусу головного персонажа П. Білецький-Носенко підпорядковує ідеї перевиховання особистості через злигодні та страждання (змушений доглядати за віслюками князь в казці «Урок панам», написаній як «наслідування Вольтера»). О. Бодяньський у «Казці про царів сад та живу сопілочку» психологічно ускладнює образ псевдогероя з метою розгляду питання «про вічну боротьбу добра та зла в душі людини» [4, с. 14]. Ситуацію допомоги вищому створінню (Богу, чарівнику), що набуває подоби пересічного чоловіка, для затвердження ідеї продуктивності добра, яке ніколи не залишається без віддачі, зображують М. Максимович («Марко-богатир»), С. Осташевський («Змив вал», «Могила сорока», «Жовмір», «Мартин-знахор», «Смерть на груші») тощо.

На відміну від російської, українська фантастика І п. XIX ст. виявляє байдужість до мотиву крос-гендерної травестії, а константно сутнісні обертання на тварину, представляє в дусі не чарівної, а побутово-новелістичної казки («Вороний кінь» Якова Кухаренко) та власної народної демонології (метаморфози перевертнів, відьом «Вовкулаки» Александрова, «Вовкулаки» Сомова, «Майської ночі, або Утопленої» Гоголя, «Недоброго віщуна» Хоми Купрієнка, збірки «Шляхтич Завалья» Івана Барщевського тощо).

Якщо перетворення в казках і «страшних історіях» акцентують зовнішньо-сутнісну дисгармонійність псевдоморфних персонажів як прояв

«чудесного» або «жахливого», то для балад характерні, переважно, цілісні незворотні метаморфози, позбавлені символічної семантики візуально-змістовних невідповідностей (коли людина повністю позбавляється своєї природи, буквально «стає» квіткою, деревом, птахом). З цієї причини останні залишаються поза межами нашої уваги як не пов'язані із феноменом псевдоморфності.

Спільною для української та російської фантастики, співвідносної із традиціями готики, є обігрування фабульного кліше «демонічна істота набуває антропоморфного вигляду, аби згубити душу людини»: у зв'язку із мотивом сватання – «Журавель» Юрка Юрченка та «Лафертівська маковниця» Антонія Погорельського, «угоди із дияволом» – «Спокусник» М. Загоскіна, «От тобі й скарб» Г. Квітки-Основ'яненка, «Кульгавий скрипаль» Л. Боровиковського, «Вечір напередодні Івана Купала» М. Гоголя, «Шляхтич Завальня» І. Барщевського, «змієм-коханцем» – «Змій» К. Думитрашко, «Шляхтич Завальня» І. Барщевського.

Популярністю користується також наративне кліше «покійник, наречений або чоловік, приходять до коханої», яке ґрунтується на неузгодженості в аспекті вітальності (протиставленні «живого – мертвого»), неадекватності поведінки та сприйняття покійного: з орієнтацією на «Ленору» Бюргера – «Людмила», «Світлана» В. Жуковського, «Ольга» П. Катеніна, «Ївга» П. Білецького-Носенка, «Маруся» Л. Боровиковського, «Наталя» М. Костомарова, фольклорну демонологію – «Про те, від чого в містечку Воронежі висох Пешевцов став» П. Куліша, «Відьмач» Х. Купрієнка, «Вовкулака» Білецького-Носенка тощо.

Окрему групу утворюють персонажі, псевдоморфність яких пов'язана із містифікаціями протилежного спрямування – коли людина видає себе за інфернальне створіння або сприймається як така: «живий мрець» виявляється братом померлого («Кров за кров» О. Бестужева), привид – дружиною мисливця («Вечір на Кавказьких водах» О. Бестужева), «чародій» Шрекенфельд («Блаженство безумства» М. Полевого) та чаклун-німець («Кікімора» О. Сомова) – шарлатанами, «чудеса», що відбуваються навколо «чорнокнижника» Опальського (поява духа, угода із темними силами) – злим жартом його знайомих («Перстень» Є. Баратинського), нечиста сила – замаскованими поляками («Пан Твардовський» М. Загоскіна), примари – звичайними людьми (анонімна повість «Провісниця смерті», «Примара» В. Одоєвського, «Білий привид» М. Загоскіна), спілкування із «духом прашура» – містифікацією друзів закоханих («Наказ з того світу» О. Сомова). А стосовно Вашиадана («Хто ж він?» М. Мельгунова) та Варфоломея («Усамітнений будиночок на Василівському» В. Титова) залишається невизначеність: хто є вони насправді – олюднені демони чи люди, які майстерно імітують свою причетність до потойбічного світу. Така демонстрація «реальності ірреального» відображає настанову на пародіювання традицій «готичного роману», що поступово затверджується, починаючи з 20-х рр. XIX ст. [2, с. 372].

І нарешті, на окрему увагу заслуговує гротескно-фантастична проза романтизму та «романтизованого реалізму» з її настановою на створення сутнісних та презентаційно-рецептивних невідповідностей, які засвідчують ілюзорність, примарність, дисгармонійність буття через символічно-алегоричне представлення «бездушного» як «духовного», «матеріального» як «живого». Показовим у цьому плані є мотив «закоханості у ляльку», що сприймається як жива дівчина («Згубні наслідки неприборканої уяви» Антонія Погорельського, «Казка про те, як небезпечно дівчатам ходити юрбою Невським проспектом» В. Одоєвського, написані з орієнтацією на «Піщану людину» Е.Т.А. Гофмана [7, с. 61]), а також – «Пригоди синьї асигнації» Є. Гребінки (асигнація приходить до оповідача у вигляді дами в синіх панчохах), «Ніс» М. Гоголя (окремо взята частина тіла в абсурдному світі гоголівського твору поводить себе як поважна особа – ніс колежського асесора Ковальова їздить у кареті, відвідує церкву тощо).

Таким чином, українська й російська літератури к. XVIII – I п. XIX ст. засвідчують затребуваність псевдоморфних персонажів та мотивів за їхньої участі в межах подібних жанрових варіацій фантастичного дискурсу, а також – співвідносність із напрацьованими традицією прийомами організації фантастичних наративів, заснованими на застосовуванні відповідного матеріалу. Російська фантастика використовує псевдоморфні образи самозванця-перевертня, осіб, що вдаються до візуальної зміни власної статі. Спільним є активне звернення до псевдоморфних образів, що виникають внаслідок константно сутнісних метаморфоз, олюднення, оживлення, створення статусно-рольової невідповідності. Показовими у цьому плані є наративні кліше «знатна людина або наділена якоюсь владою істота в подібі простолюдина», «псевдогерой привласнює собі чужі подвиги», «формальне перетворення на представника флори або фауни», «демонічна істота набуває антропоморфного вигляду, аби згубити душу людини», «покійник, наречений або чоловік, приходить до коханої», «людина видає себе за інфернальне створіння або сприймається як така», «матеріальне, бездушне презентується/сприймається як живе, одухотворене». Пріоритети вибору, функціональне призначення матеріалу обумовлюється жанрово-тематичними різновидами фантастики: з розважальною метою – в російській казково-героїчній фантастиці, для актуалізації «чудесного» й дидактичного начал – в казках, атмосфери «жахливого» – в контексті фольклорної та літературної демонології («страшних оповіданнях», баладах, фантастичних повістях та романах, пов'язаних із традиціями готики), демонстрації «реальності ірреального», створення абсурдно-іронічного художнього світу гротескної проза романтизму та «романтизованого реалізму».

Подальші перспективи пошуку у відповідному напрямку пов'язані із перспективами компаративних досліджень псевдоморфних персонажів поза межами фантастичного дискурсу – в комічних, авантюрних сюжетах тощо.

Література

1. Арендаренко І. Фольклорно-міграційний сюжет про приход мертвого нареченого в інтерпретаціях англійських та українських поетів-романтиків / І. Арендаренко // Слово і час. – Січень 2002. – № 1 (493). – С. 68–73.
2. Вацуро В. Готический роман в России / Вацуро В. – М. : Новое литературное обозрение, 2002. – 544 с.
3. Веселовский А. Славянские сказания о Соломоне и Китоврасе и западные легенды о Морольфе и Мерлине / Александр Веселовский. – СПб. : Тип. В. Демакова, 1872. – 350 с.
4. Горбонос О. Українська літературна казка 10–30-х років XIX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / О. Горбонос. – Херсон, 2008. – 24 с.
5. Драненко Г. Особливості переосмислення міфу про Алкмену та Амфітріона в літературі XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / Г. Драненко. – К., 2000. – 20 с.
6. Кржижановский Ю. Девушка-юноша (к истории мотива «перемена пола») / Ю. Кржижановский / Русский фольклор. – Л., 1963. – Вып. 8. – С. 56–66.
7. Манн Ю. Поэтика Гоголя / Манн Ю. – М. : Художественная литература, 1988. – 413 с.
8. Пропп В. Исторические корни волшебной сказки / Владимир Пропп. – Л. : Издательство Ленинградского государственного университета, 1946. – 337 с.
9. Ромодановская Е. Сюжетный комплекс «переодевание» и мотив потери одежды в повести о гордом царе / Е. Ромодановская // Критика и семиотика. Научное издание. – Новосибирск : НГУ, 2010. – Вып. 14. – С. 29–35.
10. Словник іншомовних слів / [за ред. О. Мельничука]. – К. : Головна редакція «Українська радянська енциклопедія» (УРЕ), 1974. – 776 с.
11. Созонович И. Песни о девушке-воине и былины о Ставре Годиновиче / Созонович И. – М. : Книга по Требованию, 2011. – 183 с.
12. Сумцов Н. Муж на свадьбе своей жены / Сумцов Н. – М. : товарищество скоропечатни А.А. Левенсон, 1893. – 27 с.
13. Франко І. Дівчина-воячка / І. Франко// Зібрання творів у 50 т. – К. : Наукова думка, 1978. – Т. 14. : Повісті та оповідання (1875–1878). – С. 68–70.
14. Яценко М. Українська романтична поезія 20–60-х років XIX ст. / М. Яценко // Українські поети-романтики : Поет. твори. – К. : Наукова думка, 1987. – С. 5–36.

References

1. Arendarenko I. Folkloro-mihratsiinyi suzhet pro prykhid mertvoho narechenoho v interpretatsiakh anhliiskykh ta ukrainskykh poetiv-romantykyiv / I. Arendarenko // Slovo i chas. – Sichen 2002. – № 1 (493). – S. 68–73.

2. Vatsuro V. Goticheskiy roman v Rossii / Vatsuro V. – M. : Novoye literaturnoye obozreniye, 2002. – 544 s.
3. Veselovskiy A. Slavyanskiye skazaniya o Solomone i Kitovrase i zapadnyye legendy o Morolfe i Merline / Aleksandr Veselovskiy. – SPb. : Tip. V. Demakova, 1872. – 350 s.
4. Horbonos O. Ukrainska literaturna kazka 10–30-kh rokiv XX st. : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.01.01 «Ukrainska literatura» / O. Horbonos. – Kherson, 2008. – 24 s.
5. Dranenko H. Osoblyvosti pereosmyslennia mifu pro Alkmenu ta Amfitriona v literaturi XX stolittia : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.01.04 «Literatura zarubizhnykh krain» / H. Dranenko. – K., 2000. – 20 s.
6. Krzhizhanovskiy Yu. Devushka-yunosha (k istorii motiva «peremena pola») / Yu. Krzhizhanovskiy / Russkiy folklor. – L. – 1963. – Vyp. 8. – S. 56–66.
7. Mann Yu. Poetika Gogolya / Mann Yu. – M. : Khudozhestvennaya literature, 1988. – 413 s.
8. Propp V. Istoricheskiye korni volshebnoy skazki / Vladimir Propp. – L. : Izdatelstvo Leningradkogo gosudarstvennogo ordena Lenina Universiteta, 1946. – 337 s.
9. Romodanovskaya E. Syuzhetnyy kompleks «pereodevaniye» i motiv poteri odezhdy v povesti o gordom tsare / E. Romodanovskaya // Kritika i semiotika. Nauchnoye izdaniye. – Novosibirsk : NGU, 2010. – Vyp. 14. – S. 29–35
10. Slovnyk inshomovnykh sliv / [za red. O. Melnychuka]. – K. Holovna redaktsiia «Ukrainska radianska entsyklopediia» (URE), 1974. – 776 s.
11. Sozonovich I. Pesni o devushke-voine i byliny o Stavre Godinoviche / Sozonovich I. – M. : Kniga po Trebovaniyu, 2011. – 183 s.
12. Sumtsov N. Muzh na svadbe svozey zheny / Sumtsov N. – M. : tovarishchestvo skoropechatni A.A. Levenson, 1893. – 27 s.
13. Franko I. Divchyna-voiachka / I. Franko // Zibrannia tvoriv u 50 t. – K. : Naukova dumka, 1978. – T. 14. : Povisti ta opovidannia (1875–1878). – S. 68–70.
14. Yatsenko M. Ukrainska romantychna poeziia 20–60-kh rokiv XIX st. / M. Yatsenko // Ukrainski poety-romantyky : Poet. tvory. – K. : Naukova dumka, 1987. – S. 5–36.

*Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук, доцентом кафедри
німецької філології та перекладу
Запорізького національного університету
Ботнер Валентиною Савелійвною*

Стаття надійшла до редакції 18 травня 2016 року